

Јованка Ј. Радић*

Институт за српски језик САНУ, Београд

О категоријалним изразима *шта*, *што* и *зашто* у језику Петра II Петровића Његоша Модалитети "бића" и "небића" у Његошевом идиолекту**

Сажетак: У раду се испитује однос између предметних категоријалних израза *шта* и *што*, узрочног (не-предметног) *што* и *зашто*, унеколико и генитивног *чеса* и *чеса* у језику Петра II Петровића Његоша. За разлику од идиолеката (и дијалеката) у којима *шта* категорише све „што јесте“ (/ било је, и биће) и све што се може узети као предмет мишљења и говора (сва "не-људска" физичка и сва ментална „бића“, све на *шта* се може упутити с „ово“, или „оно“), а *што* – све што то није, Његошево *шта* и *што* деле предметну сферу мишљења, те и носе тумачењу подложне (неграматикализоване) разлике. У раду се трага за тим разликама, што је приступ који подразумева трагање за модалитетима "бића" и "небића" у језичкој свести, који се као изразито колебљива разлика из најдубљег слоја свести откривају нарочитом анализом контекста у којима учествују посматрани категоријални изрази.

Кључне речи: српски језик, идиолект, Петар II Петровић Његош, когнитивистика, категорије мисли, криптипти, категоријални изрази (/ заменице) *шта*, *што*, *зашто* и *чеса*.

1. Уводне напомене

1.1. Речима типа *ко*, *шта*, *који*, *где* и др. у српском језику (тзв. упитне / упитно-односне заменице) приступамо као системски уређеним блокови-ма јединица које категоришу људску мисао и почивају на односима типа ОДРЕЂЕНО || НЕОДРЕЂЕНО – НЕУТРАЛНО. На таквом односу опозита (ОДРЕЂЕНО || НЕОДРЕЂЕНО) и трећег члана као основе или „треће“ јединице НЕУТРАЛНЕ на њихову међусобну разлику заснивају се вредности свих основних категоријалних и категоријално-деиктичких јединица (нпр. *ко* "људско /биће/" || *шта* "/не-људско/ „биће“ – ∅ " „једно“ / „биће“ као субјекат",¹ *ко* || *шта* –

* jovanka.radic@gmail.com

** Рад је резултат истраживања на пројекту бр. 178030, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Истраживање је започето у оквиру теме „О категоријалним изразима *шта*, *што* и *чеса* у језику П. П. Његоша“, што је био и наслов реферата изложеног на скупу *Српско језичко и књижевно наслеђе на простору данашње Црне Горе*.

¹ Знак ["..."] користимо у функцији представљања прикривених вредности у језику (в. т. 1.6), било да се само подразумевају (принципи "биће", "једно") или и назначавачу на непосредан начин (вредности категоријалних израза типа *ко* "људско /биће/", *шта* "/не-људско/ биће", *што* "небиће" и сл.), те и њиховог разликовања од вредности што се уобичајено подводе под „значања“ лексичко-семантичких јединица (нпр. *човек* 'људско биће'). Косе црте

КОЈИ, КО | ШТА – ШТО, КОГА "жив објекат" | ШТА "нежив објекат" – Ø "биће" као објекат", КУДА "путања /смер, циљ/ кретања" | ГДЕ "место у простору" – Ø "простор"; ЈА | ТИ – ОН, ОВО | ОНО – ТО), те и већине граматичких и многих семантичких јединица (нпр. *f* | *m* – *n*, 1. *l.* | 2. *l.* – 3. *l.*, суперлатив | компаратив – позитив; жена 'зрело л. биће ж. пола' | човек 'зрело л. биће м. пола' – ЧОВЕК 'људско биће', мало | велико – ВЕЛИЧИНА, илито | дубоко – ДУБИНА); в. Радић 2013а; 2013б.

Вредности категоријалних израза ШТА и ШТО у српском језику досад смо испитивали у више наврата. Најпре смо посматрали и освестили сопствени језички осећај за однос између тих јединица (изграђен у говору с простора Старе Херцеговине, на развођу Дрине и Ђехотине), упоредили га с односом између ШТА и ШТО у језику Меше Селимовића, и рационално наслутили да би тај језички однос могао умногоме одговарати оном што је у антици представљано као разлика „биће“ – „не-биће“/„небиће“ (в. Радић 2011а: 123–124).² Том смо односу, потом, приступили из угла савремених нормативистичких поступака у Црној Гори, којима смо супротставили стање у језику два српска писца с тих простора – Петра II Петровића Његоша, у чијем језику доминира ШТО, и Михаила Лалића, код кога доминира ШТА (в. Радић 2011б).

1.2. Истим тим речима вратили смо се и неколике године касније, када смо упоређивали односе између српског ШТА и ШТО, на једној страни, и стсл. чьсо (/ чьсо) и чьто, на другој (Радић 2014). У истраживању је потврђена слутња да је, у вредносном смислу, стсл. чьсо блиско српском шийа, а чьто српском шийо, те и да се та два језика разликују од осталих словенских језика по томе што за област "не-људско (биће / не-биће)" уместо једног (в. т. 7.3) имају по два категоријална израза.³ Реч је о изразима диференцираним на основу неједнако постављене, прикривене и по себи колебљиве разлике типа НЕПОСРЕДНО ДОСТУПНО (оно што се у актуелном тренутку може осетити чулом додиром или укуса, појести, што се поседују – стварно или као жива представа; стсл. чьсо/чьсо, делом и срп. ШТА) – НЕДОСТУПНО (што је недоступно примарним чулима, о чему се нема јасна представа или је неодређено у тој мери да се не зна је ли "/људско/ биће", нешто "не-људско", или је "не-биће"; стсл. чьто, делом и срп. ШТО), па најзад и "/не-људско/ биће" (ШТА) – "небиће" (ШТО).

користимо, поред осталог, као оквир [./.../] за оно што се подразумева – као латентна компонента категоријалне вредности (нпр. "/не-људско/ биће") или као оно што је контекстуално познато (нпр. која /птица/?).

² Тамо су (у Радић 2011а: 119–120) пренети погледи српских (и хрватских) граматичара на статус „форми“ шийа и шийо у српском (и хрватском књижевном) језику, уз посебан осврт на једини рад посвећен тим речима (Рончевић 1937).

³ Уп. скорашњи и од наших истраживања независан увид да је „данашњи српски језик за разлику од других словенских језика наследио два облика заменице за неживо – шийо и шийа“ (Тјапко 2012: 113). Закључак се изводи на основу расподеле њихових функција, без покушаја да се одгонетну вредносне разлике. Структурну организацију и вредности „заменичких“ јединица у руском језику испитивала је Н. Ю. Шведова (1998), приступајући им као темељним језичким јединицама, не као „заменицама“ (в. Радић 2015: 229–230; уп. Радић: 2013а, пре увида у Шведова 1998).

У подлози овог последњег односа, који се препознаје у свим испитиваним идиолектима српског језика (в. Радић 2011а; 2011б; 2015; 2016), стоји стабилна трочлана структура силогистичког типа, заснована на принципу "биће" и односу одређено || неодређено – НЕУТРАЛНО, тј. на разлици "људско /биће/" || "/не-људско/ биће" – "небиће" (КО || ШТА – ШТО).⁴ Такав однос омогућава да се ШТА узима као израз „штаства“, који оно "не-људско" носи као латентну вредност (уп. ШТА /*шii*/ је она – нпр. 'сестра, другарица или познаница'), доводи у не-посредну везу са ШТО, те и да се те две јединице узимају као израз најуопштеније (чисто логичке) разлике: ШТА "/не-људско/ биће" || ШТО "небиће" – ∅ ("биће" као неизрецив принцип).

Поређење тога стања са стањем у старословенском језику наметало је питања историјске генезе категоријалних односа, те и потребу да се поново вратимо Његошу и српским архаичним говорима с простора Црне Горе (говори зетско-рашког типа, надаље З-Р), који, поред спорадично присутног ШТА и преовлађујућег ШТО, чувају и прежитке псл. *česo, у формама *чеса*, *чесов*, *ничесов* и др.⁵ Овај рад представља продужетак тога истраживања, где се отварају питања смисла вишеструких односа: између *шiiа* и *шiiо*, *шiiо* и *зашiiо*, *чеса* и *чеiа*, *чеса* и *шiiа* (уп. *рад чеса* и *ради шiiа*), *чеiа* и *шiiа* (уп. *ради чеiа* и *ради шiiа*) и др. Овом се приликом ограничавамо на представљање односа ШТА – ШТО, у вези с чиме је неопходно било бар у основним потезима представити и однос ШТО – ЗАШТО, с намером да се осталим испитиваним односима позабавимо неком другом приликом.

1.3. Претражили смо безмало све Његошеве текстове који су нам били доступни у дигиталној форми (на адресама www.rastko.rs/rastko-cg и www.njegos.org), а за спорадичне разлике у бележењу *шiiа* – и оригинална издања постављена на <http://digitalna.nb.rs> (нпр. на www.njegos.org стоји ШТА м. ШТО у стиховима „Кажъ владыко! ШТО ти везыръ пише“; „Нико жалит' не смие никога, // Акамоли да му ШТО поможе“; „Па се народъ цю помутю, // нико не зна ШТО хоће да ради“; „Каза ћу вамъ, алъ на исповиестъ, // па чините ШТО хоћете са мною“, *Горски вијенац*, Беч 1847). Определили смо се да нам основ анализе буду Његошева писма (*Izabrana pisma, 1830–1851*; <http://www.rastko.rs/rastko-cg>), првенствено зато што би понајпре ту могле бити искљу-

⁴ Паралелно с принципом "биће", у вредносној (и функционалној) диференцијацији категоријалних израза КО и ШТА учествује и принцип "једно", тј. категоријални однос КО "једно" по себи" || ШТА "једно" по „штаству“ (роду, врсти)" – КОЈИ... "једно по појму, имену или одредби" (уп. КО /која особа/ *шii* је дошао? – сестра, КОЈА *сестра*? – Милица; КО је *шо*? – Милан, КОЈИ *Милан*? – Петров син; ШТА је *шо*? – птица, КОЈА /птица/ – врабац; ШТА си узео? – оловку, КОЈУ /оловку/ – црвену).

⁵ Прегледане дијалектолошке монографије говоре да је генитивно *чеса* – само или напоре с *чеiа* – присутно у свим З-Р говорима на простору Црне Горе (уп. Стевановић 1934: 73; Вујовић 1969: 243; Милетић 1940: 427, и др.), а у траговима чак и у говору Васојевића (Стијовић 2007: 147). Кад је реч о односу *шiiа* – *шiiо*, иста истраживања показују да је у тамошњим З-Р говорима превладало *шiiо*, а *шiiа* остало само у *нишiiа* и *ишiiа*, негде делом и *свашiiа* (уп. Милетић 1940: 427; Вујовић 1969: 243; Ђупић 1977: 82; Јовановић 2005: 361; Пешикан 1965: 151, уп. ту и запажање да се у средњокатунским и љешанским говорима чује „понекад и *шiiа* у упитном значењу, али – рекао бих – само од мање типичних објеката [‘испитаника’?!]). Уврежено лингвистичко тумачење израза ШТА утицало је да се оно у дијалектологији (као и у граматикама српског језика), у свим контекстима и у свим спојевима, посматра или и тумачи као форма зависна од ШТО (в. т. 1.4, 6.1).

чене вањске (неауторске) интервенције (в. Маројевић 2005: 571–640), а неретко на минимум сведена и аутокорекција, те у многим писмима, независно од тога да ли су писана ауторовом руком или диктирана (в. Младеновић 1973: 457), испољена аутентична језичка личност П. П. Његоша. Кажемо у многим зато што се у писмима упућиваним личностима из различитих културних средина неретко препознаје ауторова тежња да им се и језиком приближи, нпр. покаже припадност културолошком миљеу чији су писани говор карактерисали „славенизми“ различитог порекла (о „русизмима“, „рускословенизмима“, „црквенославенизмима“ или „славеносрбизмима“ у Његошевом поетском језику в. Маројевић 2005: 423–425, 466–477; Стијовић 1992). Таква су, нпр., писма упућивана Јеремији М. Гагићу (службовао као руски конзул у Дубровнику), србијанским владарима и званичницима (М. Обреновић, А. Карађорђевић, И. Гарашанин), аустријским чиновницима.⁶

1.4. Од свих рускословенских језичких утицаја нама је, наравно, важно само рускословенско (и руско) *што*, које је пресудно утицало на тумачење и статус делова њему одговарајућег пара *шта* – *што* у српском језику. Поводећи се за стањем у другим словенским (и несловенским) језицима, који на месту тога пара имају по један израз, слависти су тај категоријални пар посматрали као једну реч, при чему су, по моделу тумачења односа између стсл. *čьso/česo* и *čьto*, примат дали изразу *шѣо* као „правилном“, а *шѣа* протумачили као облик (пореклом генитив) од *шѣо* (в. т. 6.1). Уз спонтано деловање рускословенизма *чѣо*, то славистичко гледиште је доприносило додатном вештачком јачању израза *што*, те и слабљењу или губљењу *шта*, што је, бар кад су у питању текстови писани народним језиком, вид уподобљавања стању у руском и осталим словенским (и несловенским) језицима.

Та се научна парадигма и под њеним деловањем моделована језичка пракса нарочито јасно препознају у делима и језику Вука Караџића (в. Радић 2015).

(1) Наиме, као писац српских граматика и речника, Вук је устројство српског језика описивао по моделу доступних му граматика других језика, које су утицале на то да он у српском *шта* и *што* не препозна две речи, већ два облика једне речи. Ту „реч“ Вук најпре представља као „шта, што, што“ (1814), чиме је, идући свакако за сопственим језичким осећајем, примат дао „форми“ *шѣа*, а потом (од 1818) као „што (шта)“, чиме је, поводећи се за схватањима да је српско *шѣа* облик од *што*, примат дао изразу *шѣо*. Дакле, још је Вук, под утицајем тада (и данас) владајућег славистичког учења, категоријално *шта* почео представљати као факултативни номинативно-акузативни и генитивни облик „мјестоименија“ *шѣо* – као „што (шта)“ и „чега (шта)“.⁷

⁶ Ипак, покоје самостално *шта* нађе се и у писмима пуним рускословенских елемената, што говори да се изрази свести недоступних разлика намећу по аутоматизму и лако измакну аутокорекцији. Вањских језичких наноса најмање има (или их уопште и нема) у писмима упућиваним племенским главарима и „Турцима“ (уп. нпр. из маја 1844. писма упућена Али-паши Ризванбеговићу и Осман-паши Скопљаку, на једној страни, и писмо упућено аустријском званичнику Ј. А. Турском, на другој).

⁷ Тумачење лингвистичког статуса тих израза одражавало се, наравно, и на уређење речничких одредница: у *Српском рјечнику* из 1818. налазимо одреднице „шта, *vide* што“ (без

(2) Као пратилац усвојеног тумачења односа тих јединица стоји и њихов изразито колебљив удео у Вуковом језику (у његовим ауторским, унеколико и неауторским текстовима, в. Радић 2015), што је јасан показатељ Вукове склоности према аутокорекцији (исправљању свога матерњег *шѣа* у *шѣо*) и/или одраз поколебане сигурности у „исправност“ сопственог језичког осећаја за употребу тих „облика“. Илустративна је појава форме *НИШТО* у *Срѣском рјечнику* („*НИШТО* љепше ни красније // ван чарапа и опанак“, Караџић 1818: ван), која је у другом издању речника исправљена у *НИШТА* („*НИШТА* љепше ни красније // ван чарапа и опанак“, Караџић 1852: ван).⁸ Боље од тог *нишѣо*, које се може приписати Ј. Копитару као редактору те и занемарити, на Вукову склоност аутокорекцији указују текстови с безмало доследно спроведеном заменом првобитно доминантног *ШТА* у *ШТО*, чиме су два категоријална израза фактички сведена на један. То се посебно јасно показује у трактату *Срди сви и свуда* (1849), где наспрам 80 потврда за *шѣо* стоје само 3 за *шѣа*, не рачунајући једно у *нишѣа* и два у металингвистичкој функцији (в. Радић 2015: 234–237).

Све ово преносимо да бисмо указали: (1) на могућност да је и Његош, под дејством истих утицаја, покоје своје *ШТА* исправљао у *ШТО* (уп. у писмима Јеремији М. Гагићу *чѣо* м. *шѣо* /1831/ и *ничѣожно* м. *нишѣавно* /1846/), тј. да је и у Његошевом живом говору (и родном дијалекту) израз *ШТА* био заступљенији него у његовим писаним текстовима; а посебно, (2) на немогућност да би било ко у оном времену уместо свога *шѣо* писао *шѣа*, или туђе *шѣо* грешком прочитао (одштампао) као *шѣа* (в. т. 6).

1.5. Као резултат електронске претраге 100 страна прозног текста у латиници (www.rastko.rs/rastko-cg, 237 377 словних места), на задати словни низ *š-t-a* и *š-t-o* добија се 30 потврда за *ШТА* и 355 за *ШТО*. Поред тога, *шѣа* доследно учествује у *КОЈЕШТА* (7 потврда), *НИШТА* (45, уп. и „но кнез, како убоги сиромах, НИЈЕ ИМА ШТА да му да“; „Будите увјерени да се није ови неваљатни НИШТА-ЧОЈАК предао, да би га спасла Босна“), *ИШТА* (3) и *РАШТА* (9 потврда, уп. „РАДИ ШТА чините“), а *шѣо* у *НЕШТО* (19 потврда), *ПОНЕШТО* (4), *ПОШТО* (14) и *ЗАШТО* (29, уп. за *ШТО* /x з/, које не категорише узрок). За 'свашта' се бележе три потврде са *шѣа* („исто ка да су ни ове главице свака пуна СВАШТА ка Лондон“; „ОД СВАШТА ће одступити“; „Видио сам СВАШТА“) и једна са *шѣо*, и то у писму Јеремији М. Гагићу („умнијема совјетима ја ћу свагда и у СВАШТО /'у свему/ /'сљедовати“, 1846). Обе изражајне форме се бележе и у споју с *више* — *ШТАВИШЕ* (1 потврда, уп. и „У мојој болести ја сам и о смрти

иједног другог податка) и „што, шта (и чега)“, с основном вредношћу „1) was, quid?, quod“ (Караџић 1818), а у Караџић 1852 — одреднице „шта, 1) vide што“ (следе функције доступне само том изразу), и „што, шта (чега, чега)“ (о свему томе подробије у Радић 2015: 236–237).

⁸ Ту првобитну Вукову аутокорекцију (или Копитареву „исправку“) не треба мешати с архаизмом *нишѣо* из Даничићевих *Пословица*: „у суд разбијен *ништо* не постави“, „*ништо* се не може направит' што се испрва не иштети“, „*ништо* ти (у Бога) красније“ (према Ивековић–Броз 1901: *ništo*). Ту се бележи и пар *нишѣар(е)* — *нишѣор* (Ивековић–Броз 1901: *ništa; ništar, ništare; ništo; ništor*), у коме је и с формалне стране видан траг разлике препознате у стсл. *ничѣоже* (/ *ничѣоже, ничѣоже*) — *ничѣоже* (/ *ничѣоже, ничѣоже*), које у *Маријином јеванђељу* доследно прати партикула *-že* (→ *-p(e)*) у српском; детаљније у Радић 2014: 210–212).

помишљао, него ова мисао нимало мени шкодила није, но шта више зраке су ми душевне лакше кроз тијело проницале“) и ШТОВИШЕ (2 потврде).

У анализи ћемо изнети све примере у којима учествује субјекатско-објекатско ШТА и упоредити их с одговарајућим им контекстима у којима учествује ШТО (т. 2 и 4). Оба израза категоришу и предмете у зависним односима, тј. учествују у појединим предлошко-„падежним“ везама. Анализи ћемо подвргнути све потврде таквог ШТА и ШТО у Његошевим писмица (т. 3), а потом анализирати и ШТО у односу на узрочно ЗАШТО (т. 5). По страни остављамо ШТО у функцији односног везника, у спојевима *што шћо*, *оно шћо*, *ово шћо*, *све шћо* и сл., у поредбеним или искључним конструкцијама типа *као шћо* (код Његоша „како што“ и „као што“ / „ко што“ / „ка што“), *нећо шћо*, *само шћо*, *једино шћо* и сл., где се узима као несамосталан предметни или непредметни израз.

1.6. Примере ћемо класификовати по функционалним и категоријалним (/ категоријално-прагматичким) принципима, тј. на основу разлика које се откривају из ширег контекста и указују на скривен унутарјезички однос вредносно условљених јединица. У питању је, у ствари, систем односа похрањених у најдубљим слојевима језика (в. Радић 2013а: 21), где се свести недоступне категоријалне разлике установљавају у односима типа ОДРЕЂЕНО | НЕОДРЕЂЕНО – НЕУТРАЛНО (нпр. у нашем родном дијалекту *ко* „људско /биће“ | ШТА /не-људско/ биће“ – ШТО „небиће“; *кога* „жив објекат“ | ШТА „нежив објекат“ – Ø („биће“ као објекат“);⁹ те и ШТА /не-људско/ биће“ | ШТО „не-биће/небиће“ – Ø („биће“). Ворф је на сличан начин говорио о статусу криптиписа, тј. образлагао увид да у језику постоје прикривене разлике које не одговарају „некој рећи [или некој граматичкој форми] већ једном систему односа, а свест о њему има интуитиван карактер, кажемо да се он више осећа него што се разуме“ (Ворф 1979: 46, спац. Ј. Р.). Као пример односа који је у једном језику прикривен а у другом испољен, Ворф је, поред осталог, наводио разлику ’мушко’ – ’женско’ у енглеском и латинском (Ворф 1979: 45), не увиђајући притом да ни у латинском именички род не значи ’пол’, тј. да разлика ’мушко’ – ’женско’ у језику (у општем, фр. *langue*) увек мора бити „прикривена“ или занемарена, а да се може испољити и именским родом назначити тек у говору (фр. *parole*), на нивоу (персонално-)референцијалне одређености (о томе у Радић 2017). Слично овом, мора бити да и разлику /не-људско/ биће“ – „небиће“ сваки језик носи као прикривен однос, с тим што се у српском језику на одређеном нивоу језичке свести она испољава као однос ШТА – ШТО. Приступ тим изразима у српској граматографији, где се, почев од Вука, они посматрају као две форме исте „замилице“ (в. т. 1.4), недвосмислено сведочи да је тај категоријални однос, иако формално обележен, скривен од свести изворних говорника српског језика.

⁹ Ако се ствари тако посматрају, и разлика ’живо’ – ’неживо’ могла би се уврстити у ред прикривених разлика: испољава се у акузативу, што се, уз друга њоме условљена синтаксичка ограничења, може подвести под „споља означен облик“ (в. Ворф 1979: 50).

1.7. Иако се ради о односу који мора бити похрањен у најдубљим слојевима свести, те у језику не може ни живети друкчије до као мање-више прикривена разлика, тај однос се у српском језику може откривати по трагу аутоматских реакција које изворним говорницима тога језика налажу да у једним контекстима употребе ШТА, а у другим ШТО. Полазимо, дакле, од тога да се разлика између ШТА и ШТО установљава као језички однос ШТА – ШТО (тј. ШТА || ШТО – ∅), који може бити стабилан само онолико колико је стабилна (граматикализована) разлика на којој тај однос почива (о античким увидима у нестабилност разлике "биће" – "не-биће"/"небиће" в. Радић 2015: 237–241). Управо се на томе и заснива наше истраживање – да, трагајући за категоријалном разликом између Његошевог ШТА и ШТО, покушамо открити да ли је (и како је) у његовом идиолекту (и његовом родном дијалекту) био постављен однос "/не-људско/ биће" – "не-биће", односно на каквом је односу у том времену (на том простору) почивала разлика ШТА – ШТО. Надаље ћемо пратити само те разлике, те и занемарити постојање изражајно празног трећег места (ШТА || ШТО – ∅ „биће“ као неизрецив принцип“).

2. Субјекатско-објекатско ШТА и ШТО

2.1. Однос ОДРЕЂЕНО као ДОЖИВЉЕНО (ШТА) – НЕОДРЕЂЕНО као НЕДОЖИВЉЕНО (ШТО):

а) Предмет искуствено познат субјектима знања („Црна Гора“, тј. ’Црногорци’) категорисан је са ШТА (“одређено као искуствено познато”):

– од оноја доба до данас Црна Гора [...] је [...] своју независности [...] сачувала [...] само ради слобода [...], нијии се икад икому хоћела њокориџи, знајући она добро њочийовати ШТА је њо слобода.

б) Исти предмет (у оба случаја ’слобода’), начелно познат, али искуствено непознат субјектима знања („наша браћа“), категорисан је са ШТО (“неодређено као искуствено непознато”):

– Нејо све једно бива кад наша браћа [из Бановине и Војводства, који себе „предају слијепу у безусловно ропство туђину“] не умију разумјети ШТО је дична слобода.

2.2. Однос ДОБРО ПОЗНАТО или ТЕК СПОЗНАТО (нови увиди, новооткривене ствари) као ДОЖИВЉЕНО (ШТА) – НАЧЕЛНО ПОЗНАТО (на неки начин НАУЧЕНО), не и доживљено (ШТО).

а) У реторичким питањима која се тичу предмета добро познатих пошилаоцу а сасвим непознатих примаоцу, или подједнако добро познатих и пошилаоцу и примаоцу поруке, долази категоријално ШТА:

– чинили ми од стиране Порџе ѡредложенија и обећања, ШТА мислиџе какова? Да ће Порта мени онакова иста права и отличџа дати којима је негда она бившега српскога књаза Милоша подарила.

– да му је све за руком изишло, ШТА џи учинио? Једно зло и крвопролиће које би се најпослијед највишијем злом турским завршило.

– Милосџиви ѡсџодине, не можеџе вјеровати ШТА се ради! Толико хиљада црногорскога народа [...] на буну их подиже, дава им џебане и захире колико им је год воља, и сувише војске.

– ШТА ће ово рећи ње Срби своје ѡренебрежу? Ово је што ми не имамо јошт благородне гордости народње, а она се имати не може без правога просвештенија.
– а за њиову злу освешу ШТА ћу њи дуље ѡричајѡи. Али-пашо, ти знаш лијепо као и ја несрећну работу, освету нашијех крајева, али заисто да нијесу они погани Ускоци посјекли кнеза њиова, Цуце не би смјели ни у што ргнути.

У наведеним контекстима ШТА категорише два типа одређених „ствари“: једно су остварени догађаји с којима је субјекат свести непосредно упознат и о њима има свој лични суд или став;¹⁰ друго су скорашња сазнања (увиди или освешћења) до којих је самостално дошао, те их носи (и осећа) као жива ментална бића (в. фус. 25, с примером из поетског текста), онако како с почетка носимо све што самостално спознамо или откријемо (што није спонтано или некако друкчије научено).

б) У реторичким питањима за стварни смисао одређених речи и скривену суштину општепознатих ствари долази категоријално ШТО:

– ШТО је Бановина (Троједна Краљевина) и Војводство? То су мртве историчке ријечи, друго ништа (уп. одмах испред: *данас видим да је засад јујославенство идеална ријеч која само ѡразнијем ѡласом лијејо звечи*)

– А наше јадно ѡицјело ШТО је? Угоштеније и попираније земаљскога гада, гљбина од које се гади, прашина с којом се вихорови ругају и играју, њом бистре источнике водене муте, њом сјајне зраке сунчане затмивају.

Исто је и у примерима типа:

– Ко не ѡушћује ѡај не живи, ѡај не знаде ШТО је свијетѡ, ШТО је свијетјска мјешавина.

– Свијетѡ је књиѡа отворена у којој шреба учииѡи ШТО је свијетѡ.

2.3. Однос ТЕК ОСТВАРЕНО (извесно) као ОДРЕЂЕНО (живо у сећању) – ДАВНО ОСТВАРЕНО ИЛИ НЕОСТВАРЕНО (неизвесно) као НЕОДРЕЂЕНО:

а) Оно што је тек остварено (живо у сећању, још је „пред очима“) уводи се са ШТА:

– Ја знам ти ћеш рећи када ово моје писмо видиш: „ШТА овај човјек којешѡи ѡише и снѡјева?“ (в. т. 2.5)

– Ви ћеш рећи ШТА овај човјек ради, [описује Рим] као да Рим већ није описан, та описаније Рима већ дјеца на прсте знаду!...

– Нећо виђи ШТА ѡи чиниш. Ти митиш Куче, моје људе, дајеш им аљине [...], пара

– неко ѡлаче за Цезаром а хвали Бруѡи, ѡе ни сам не знаде ШТА ради¹¹

– Ви сѡе куриозни знаѡи ШТА је међу нама и Турцима дило на Грахову

б) Оно што је давно остварено, као и оно што је неостварено, траје или је могуће, те као такво има неизванстан и/или сасвим непознат исход, уводи се са ШТО (в. т. 2.7):

¹⁰ Уп.: „ШТА су јошт о овоме чудноватоме човјеку писали [...], човјек се мора управо чудити кад види какву им је маглу био угнао у тикву“ (*Лажни цар Шћейан Мали*); Чујте ШТА је с царем руским и царем отоманским // и са Влашком, и ШТА је с оне стране Дунава, // на границама Прута између двојице дивова: // својим рођеним очима сам гледала // и процијенила снаге обојице“ (*Глас каменѡиѡака*).

¹¹ Уп.: „Тешко мени! ШТА се то догоди // с мојом огромном славом // и с цијелом мојом храбром војском“ (*Глас каменѡиѡака*).

- Нећо што бих Вам новоја јавио кад су Вам извјестине интирије које Диван ујоширебљава йреко скадарскоја йаше?
- Знам да Вас мноја инййересује знайи што се међу нама и Турцима ради, али Ви немам шйио важноја йисайи
- Почех ја ја насамо уйййиваји што везир и каква разјовора са мном имаде йајна, а он ми одјовори
- на йо чекам што ћеш ми рећи и одјоворији
- но йазийе добро што ћеш радийи
- Госјодару, виђу да ћеш умријей, нејо што ћу ја сад?
- Е, сиромаси Славјани, што би Евроја без робовах да јој није њих.

Иста разлика се лако ишчитава и из примера: „Стога је знаменита Црна Гора што је доиста показала шта може слабији са силнијем, што може чо-вјек, кад хоће, радити“. Разлика ОСТВАРЕНО – МОГУЋЕ (НЕОСТВАРЕНО) под-разумева однос ОДРЕЂЕНО – НЕОДРЕЂЕНО, тј. неједнак ниво или начин позна-вања предмета (уп.: „Ту стварих није ОКО ШТА говоримо, знаш и ти чи-сто“). Следећи овде истакнуту формулацију, могло би се рећи да Његош са ШТА категорише „ствари које се чисто знају“, а са ШТО „ствари које се не знају чисто“.

2.4. Горе идентификовани односи налажу да се сва непозната не-људска бића (физичка или метафизичка) доследно категоришу са ШТО (в. т. 2.7.б), односно, ако контекст захтева да неодређеност буде и формално назначе-на, с НЕШТО, у складу с чиме стоји то што Његошев идиолект познаје само НЕШТО (не и НЕШТА):¹²

- што је Вама йисао і. йубернайор и Ви њему што сйе одјоворили
- Почех ја ја насамо уйййиваји што [хоће] везир
- све ми йо истйини објавийе што се у Босни збива

2.5. У реторичким питањима која у одговору подразумевају ’ништа’ учествује ШТА:

- ШТА ће учинийи двојица йројиву сйојина или 200 људи йројиву 10,000–12,000 [НИШТА неће учинити]
- Ја сам, истйина је, с овом шаком народа йод анайемом йирјансйва и шйионсйва свободан, али ШТА ми је боље када йледам около себе милионе моје браће ће сйењу у шйује ланце? [НИШТА ми није боље]

¹² Могуће је да се управо неодређено НЕШТА и НЕШТО, познато неким (или свим?) гово-рима источнохерцеговачког типа (уп. „кашто се може казати и нешта мјесто нешто“, Караџић 1818: *нешйио*; в. Радић 2011а: 133; 2011б: 105; 2016: 390–391), чува као прежитак неграматикализоване разлике на којој почива однос ШТА – ШТО у Његошовом идиолекту. Посебно су илустративне потврде које В. Николић (2001: 206) наводи у оквиру запажања да се у моравичким и горњостуденичким говорима „облици *нешйио* и *нешйиа* равноправно употребљавају у значењу *etwas*“ (*нешта му се йриказало*, *нешта зна*; *морам нешто рећи*, *мо-рам нешто куййиј*). Да то „равноправно“ не значи синонимно, показује реченични контекст, који, ван сваке сумње, открива разлику ОСТВАРЕНО (НЕШТА) – НАМЕРАВАНО као НЕОСТВАРЕНО (НЕШТО). Уп. и контекстуално откривен однос ОДРЕЂЕНО – НЕОДРЕЂЕНО код М. Лалића: „Пле-менски живот је још ту доље, под помрчином, и нешта од племства и нешто од родовског – стари коријени, жиле, жилице, све премрежено бог зна докле“ (*Лелејска йора*; в. Радић 2011б: 105).

2.6. У дослуху с НИШТА стоји и ШТА у конструкцији с одричним ниџи („нити шта друго“) и поредбеним више („шта више“):

– не знам, ниџи шта дружи хоћу знаџи до оно шџо ми каже они у којеџа је циџела моџа вџера и надеџда

– Ниџи кћеше љравийељстџиво, ниџи шта дружи слушаџи, неџо найадоше на Сџужане

– У моџој болестџи ја сам и о смртџи љомишљао, неџо ова мисао нимало мени шкодила није, но шта више зраке су ми душевне лакше кроз џиџело љроницале

То се посебно јасно види у:

– Јодина дана оџикако Вам ја нисам ништа саодџиџио шта се доџађа у Црној Гори (уп. и: ШТА овај човјек коџешта љише и сниџева?).

Овакви контексти, у којима учествује само ШТА (не и ШТО), уз чињеницу да код Његоша, као и код свих других изворних говорника српског језика, постоји само НИШТА (не и *НИШТО, в. фус. 8), уверљиво указују на то да и у Његошевом идиолекту ШТА категорише "/не-људско/ биће", а ШТО "небиће" („небиће у потпуности“ или НЕОДРЕЂЕН предмет као „неко не-биће“; о тим и другим с њима повезаним дистинкцијама које издваја Аристотел в. Радић 2015: 237–241). Наиме, ако ШТА категорише „биће“ (гр. τὸ ὄν) као „то што јесте“ (гр. /τὸ/ τί ἐστί),¹³ има смисла казати НИШТА, тј. порећи да у датом тренутку на датом месту постоје "/не-људска/ бића" („ове“ или „оне“ ствари), и обрнуто, ако ШТО категорише "небиће", нема смисла казати *НИШТО, јер је постојање нечег што је категорисано као "небиће" („непостојеће“) бесмислено порицати. На то се своди Платонова тврдња да се с „небићем“ не може повезивати „ono što se sastoji u broju i to niti kao mnoštvo niti kao jedno“ (Софисџи: 238b). Дакле, логика дозвољава постојање израза ниџиџа, иџиџа, сваиџиџа, који се „састоје у броју“ као „једно“ или „мноштво“ (ниџиџа 'ни једна ствар', иџиџа 'бар једна ствар', сваиџиџа 'мноштво различитих ствари'), јер ШТА категорише "биће", – али не и израза *ниџиџо, *иџиџо и *сваиџиџо, јер ШТО категорише "не-биће" или „небиће“.¹⁴

¹³ У речнику-регистру датом уз последњи превод Аристотелове *Метифизике* на српски језик (Метџ. 2007: 564–565) филозофски појам „биће“ (τὸ ὄν, односно τὸ ὄνтер ὄν – „биће као такво“) преводилац тумачи помоћу (τὸ) τί ἐστί, које преводи са „то шта јест (нешто), штаство“, уместо са '(то) што јест (иџиџа)' или 'шта јест (иџиџа)', не примећујући да τὸ τί ἐστί и сам преводи са *шта је(сти)* (уп. „шта је квадратура /круга“, 996b: 20). То показује да није ни покушао открити да ли (и како) на разлику "биће" (τὸ ὄν) – "небиће" (τὸ μὴ ὄν) реагује његов сопствени језик, тим пре што се српски у делу предметних категорија битно разликује од старогрчког. Према грчком τίς и τί у српском имамо *ко, коју; иџиџа, иџиџо*, што говори да српски језик повлачи додатне категоријалне разлике, те и да вредности неизрециве у грчком не морају бити неизрециве у српском (уп. лошим преводом категоријалних израза сасвим замагљено разлагање да „ne bi bilo право“ ако би „nebiće“ ко „primijenio na 'nešto'“ /Софисџи 138с/ јер „tu riječ 'nešto' uvijek koristimo za ono što postoji [!]?“. Јер izgovarati 'nešto' samo kao голу riječ i odvojenu od svih bića nemoguće je [!]?“; Софисџи 138d; спац. Ј. Р.). Ову последњу тврдњу, која се не тиче нашег „нешто“ већ гр. (τὸ) τί, сасвим уверљиво оповргава српско ШТА, које "/не-људско/ биће" категорише одвојено од свих реалних или иреалних „бића“: уз НИШТА (уп. *добо сам једно велико ништа*), ИШТА, СВАШТА (уп. Његошево *свака љуна свашта ка Лондон*, или оовремено диј. *свашта ки на вашар*), ту је и ШТОШТА (никад *ШТАШТО), КОЈЕШТА (уп. *којешџарије*), ДАШТА/ЈАШТА.

¹⁴ Удео Његошевог ШТО у категоризацији предмета ("предмет као предмет") разумљивом чини појаву да код њега поред СВАШТА постоји и СВАШТО (уп. *сваиџиџа* и *сваиџиџо* у Караџић

2.7. У суштини, сама разлика "биће" – "не-биће" сводива је на однос ОДРЕЂЕНО – НЕОДРЕЂЕНО, који код Његоша неретко подразумева логичну разлику ДОЖИВЉЕНО – НЕДОЖИВЉЕНО, или и УСРЕДСРЕЂЕН – НЕУСРЕДСРЕЂЕН приступ предметима говора. О томе посебно добро сведоче примери у којима ШТА и ШТО категоришу предмете пажње, мишљења, говора, хтења и сл., тј. долазе као директни објекти и уводе зависну изричну реченицу.

а) Иако релативно малобројни, примери са ШТА уверљиво сведоче да тај израз категорише ОДРЕЂЕНО као „чисто“ познато (доживљено, недавно остварено, тек откривено или разјашњено од стране субјекта свести), чему у подлози стоји жива представа, што се зна или осећа као живо ментално „биће“. У безмало свим таквим примерима, од којих је већина наведена у претходним тачкама, израз ШТА прати висок когнитивно-емотивни набој и потврдне форме глагола мишљења, осећања, говорења или опажања:

- Црнојорци, који су чули ШТА Турци раде
- џе њима шћијају и издају ШТА се у Совјејџу ради! То је грдна рака сваком добромислећем Србину по сриједи душе и срца. Да није ова несрећа, ја знадем да Црна Гора не би Србији полусестра била, но цијела и родна сестра.
- Паша скадарски виђели сџе ШТА ми џише за Црници
- На џиџање Ваше Екселенције да кажем ШТА је моја жеља, честџ имам одјовориџи
- немам времена џисаџи Вам, а имао би ШТА досџа
- да нам одма одјовориџе на ово џисмо ШТА мислиџе

б) На другој страни стоје многобројни примери са ШТО, који, ван сваке сумње, говоре да у Његошевом идиолекту тај израз категорише све о чему се нема жива представа, све што је непознато, ненаучено, још неостварено и незаокружено (непозната значења речи, непознати предмети као објекти, непозната суштина предмета као субјеката, могуће или будуће активности, њихови исходи и сл.), или се сматра неистинитим. У многим таквим примерима учествују одричне форме глагола мишљења (*не знам / не знаде / не моју домислиџи ШТО*) или друга језичка средства која изражавају (*/ наговештавају, назначавашу*) запитаност, чуђење, неверицу, неизвесност или условност (*чини ми се / се чудуио шћио / ако буде / ако ме џиџаџе / нијесам имао ШТО*), што додатно, те и независно од односа ШТА – ШТО, показује да то ШТО категорише ментално „не-биће“:

- Сада ја не знам, В[аше] В[исоко]блатородије, чиниџи ШТО ћу без Вашеџа насџавленија.
- Сада ја не знам ШТО ће биџи
- Веће не знам ШТО ће биџи
- Ја се не моју домислиџи ШТО значи џај џосџуџак џроџиву мене
- а ви се разберџе ШТО учинисџе (‘не знате што сте учинили’)
- али Ви немам ШТО важноџа џисаџи
- нијесам имао ШТО [писати] докле виђу ШТО ће се из џоџа родиџи
- а сада, чини ми се, видим ШТО је

1818, и потврде у Босанској Крајини; в. Радић 2016: 390–391), као што је разумљиво и то што је у данашњим говорима с уопштеним ШТО (в. фус. 5) опстало само СВАШТО.

- *Ја сам се чудио ШТО се тио с нашим і. Гајом урадило*
- *Ако ме њиџајџе ШТО сам видио, молим да ме њиџајџе ШТО нијесам видио. Видио сам свашта...*
- *ако буде Вама ШТО њиса*
- *а ти мени, ако њеш ШТО њисаџи*
- *Нека се Турци фале и џоворе ШТО им је драјо*

2.8. – Навели смо само неке од контекста који по нашем језичком осећају (већином и по неписаној норми) траже *ШТА*, тј. не допуштају *ШТО*. Примери издвојени у овом поглављу недвосмислено показују да ужи рам категорије *ШТА*, која у Његошевом језику долази као реакција на „жива“ ментална бића (оно што се „зна чисто“, о чему се има жива представа), аутоматски значи шири рам категорије *ШТО*, израза који долази као реакција на све што не прати такав осећај. Показује се да Његошево *ШТО* у предметној сфери категоризује све што се „не зна чисто“ или у подлози нема „живу представу“, тј. предмет категорише „као предмет“, те и ментално „не-биће“. То говори да *ШТО* у Његошевом идиолекту под исто подводи сасвим непознате и неодређене предмете (неодређене у тој мери да се не зна јесу ли „људски“ или „не-људски“, реални или иреални) и предмете о којима се стекло неко знање – спонтано или учењем уз мањи или већи напор. Друкчије речено, целина изложених налаза указује на постојање унутарјезичког механизма који је налагао да свако „неживо знање“ буде категорисано као „незнање“, односно да све што се „зна“ али се „не зна чисто“ и не осећа се као „биће“ (у подлози нема живу представу) буде категорисано као „не-биће“. Ако се поставља таква разлика у свету менталних предмета, а притом се зна да главнину нашег знања чине предмети који се „не знају чисто“ и не осећају се као жива ментална „бића“, постаће сасвим јасно зашто је у Његошевом идиолекту *ШТА* најмање десет пута ређе од *ШТО*.

3. *ШТА* и *ШТО* у конструкцијама с предлогом

Разлика између *ШТА* и *ШТО* посебно се јасно препознаје у контекстима где категоришу предмете у неком зависном, предлогом спецификованом односу, сад чисто синтаксички (не „синтактички“, унутарјезички) зависном односу. Релативно мали број потврда је омогућио да у анализу укључимо не само свако такво *ШТА* већ и свако такво *ШТО*, те и да одагнамо сумњу да би примери који нису подвргнути анализи могли скривати нешто што је противно изведеним закључцима.

3.1. По свему судећи, ни *ШТА* ни *ШТО* у те односе не улазе уместо других категоријалних израза („падежних“ *ЧЕГА*, *ЧЕСА*, *ЧИМ*, или не-падежних *КУДА*, *ГДЕ*), већ као знак да се посматрани предмет или предметна област, иако у одређеном зависном односу, категорише као унутрашње „биће“ (логички субјекат) или вањски предмет (логички објекат). То би говорило да *ШТА* у спојевима типа *око шџа*, *од шџа*, *су шџа*, „*иза шџа*“ и сл. не треба посматрати као „падеж“, јер то *ШТА* није „пало“ и уступило место генитивном *чеја* (или *чеса*) или инструменталном *чим*, већ је остало – да предмет кате-

горише као ментално „биће“, а не као предмет сведен на одређену релацију и/или функцију (аблативну, адлативну, посесивну, партитивну, инструменталну и сл.). Ту је, у ствари, погрешно и говорити о падежу („номинатив“, „генитив“, „датив“...), јер категоријални изрази нису речи које именују (нису речи које значе и/или означавају, нити су „паду“ склони појмови), већ изрази који на не-посредан начин изражавају разлике типа „предмет као ментално биће“ (/ логички субјекат, ШТА) – „предмет као предмет“ (логички објекат, ШТО), „предмет“ као циљ“ (ЧЕМУ), „предмет“ као инструмент“ (ЧИМ) и др. (в. т. 3.4).¹⁵ Сама чињеница да ШТА и ШТО (за њима и све именице с. р. и именице м. р. које значе шта 'неживо') не разликују „номинатив“ и „акузатив“, показује да се ту тек условно може говорити и о разлици СУБЈЕКАТ – ОБЈЕКАТ. Јер, како ћемо видети, независно од тога у каквом је синтаксичком положају, Његошево ШТА увек категорише „предмет као ментално биће“ (логички субјекат), а свако предметно узето ШТО – „предмет као предмет (логички објекат)“.

За разлику од централних српских говора, где су везе с предлозима доступне само изразу ШТА (нпр. у *шћа*, на *шћа*, за *шћа*, о *шћа*, око *шћа*, *йо шћа* и др.), јер тамо ШТА (не и ШТО) категорише „предмете као предмете“ (физичке и метафизичке, било да се знају „чисто“ или не знају), у Његошевом идиолекту у тим функцијама учествује и ШТО. Месту сваког тако употребљеног ШТО (за *шћо*, на *шћо*, у *шћо*) у централним српским говорима одговара 'шта', док су спојевии са ШТА (око *шћа*, иза *шћа*, од *шћа*, ради *шћа*) у Његошевом тексту тешко „преводиви“,¹⁶ тј. „преводом“ сваке такве конструкције на родни нам источнохерцеговачки дијалекат (и на српски књижевни језик) губи се нешто (в. коментар уз први пример).

3.2. Као и „субјекатско-објекатско“ ШТА, и „зависно“ ШТА категорише „предмете као ментална бића“, сад у односу на други метафизички „предмет“. Контексти недвосмислено говоре да свако такво ШТА категорише скривена ментална „бића“ која су, логички посматрано, субјекти, а тек су условно (уско синтаксички) неправи објекти или прилошке одредбе за узрок:

– *Ту стварих није око ШТА ѿворимо, знаи и ти чисто*

Око ШТА изражава однос 'наш разговор' – 'предмети нашег разговора' као неправи објекат и унутрашњи ШТА-„субјекат“. Само ШТА је дошло да „ствари“ о којима се говори категорише као предмет не-посредно познат саговорницима, што је смисао који се у савременом српском језику не може изразити категоријалним средством: како год да помислимо (нпр. "Ту нема ствари о којима говоримо..."), 'Не постоји /неистинито је/ то о ЧЕМУ

¹⁵ Уп. Мејеово запажање да је сам израз „заменичка флексија“ погрешно везати за форме речи „специфично заменичког карактера“ (Меје 1965: 178–179), какве су, у првом реду, заменице *ко* и *шта* као „предметне“ категоријалне речи (о томе и о индеклинабилности израза *шта* у српском језику в. опширније у Радић 2015: 233).

¹⁶ За ШТА се код Његоша везују и други предлози (уп. поред *од шћа*, *ода шћа* и *без шћа* /*x 2*/, са *шћа* у *Лажни цар Шћейан Мали*), али никад предлози резервисани за датив (*ѿрема шћа, *ка шћа), што понајвише говори о функцијама самог датива, тј. указује на то да је категорија циља („ПРЕДМЕТ“ као ЦИЉНА ТАЧКА: *ка* / *ѿрема* ЧЕМУ) надређена категорији ПРЕДМЕТ као ПРЕДМЕТ, израженој овако или онако (као ШТА или ШТО).

говоримо...'), изгубиће се дистинкција 'ствари као ствари' (овде тврдње као „ствари“ којих „није“, које су неистините) – 'ствари као предмет разговора' (унутрашњи ШТА-„субјекат“), те ће и сама формулација носити други сми-сао, или бити бесмислена.

У осталим потврдама ШТА категорише унутрашњи „узрок“ (тј. узроч-ник) поступања трећег лица (јединка или колектив), који је томе „лицу“ не-посредно познат, а говорном лицу познат на основу искуства (нпр. „соп-ствени интерес“) и доброг познавања „ствари“:

– *ѿо зло сјеме нијесу намјеравали и ѿосијали на шѿетѿу блаѿочестѿија ни ИЗА ШТА* [’због чега(а)] *друѿога до из соѿсѿивеноѿа инѿијереса* (односно ’сејања злог семена – ИЗА ШТА га сејете; ШТА у функцији категоризације узрочника и сврхе /’њихов интерес’/ „сејања злог семена“).

– *Ово ѿвоје небреженије ја не моѿу ѿосѿиѿи од ШТА* [’из чега, одакле’] *ѿроизлази, ѿако истѿо ѿвоја ѿразнословија у ѿисмо веома су ме зачудила* (односно ’твоје небреженије’ – од ШТА произилази; ШТА у функцији категоризације само „теби“ познатог узрочника „небреженија“).

– *Вѿрочем Ви чиниѿе, ѿа знаѿе и РАДИ ШТА* [’ради чега’] *чиниѿе* (односно ’ваши поступци’ – РАДИ ШТА их чините; ШТА у функцији категоризације само „Вама“ познате сврхе „чињења“).¹⁷

Показује се, дакле, да категоријална вредност Његошевог ШТА налаже да сваки „чисто познат“ предмет, било да је неправи објекат (предмет разговора као оно што је саговорницима непосредно познато) или трећем лицу познат разлог (узрочник, сврха или циљ) сопственог поступања, буде категорисан са ШТА – као „живо“ ментално „биће“ које се не-посредно зна. Како се у свим потврдама ради о поступцима који изазивају чуђење и негативан став говорног лица, стоји могућност да је употреба израза ШТА двоструко условљена: (1) тиме што говорно лице емотивно приступа категорисаном „предмету“ (висок степен усредсређености, в. т. 6.3), и (2) тиме што се зна да су узроци поступања трећег лица унутрашње природе (не-посредно се осећају или знају), а притом су и дејствујући (делују да онај ко их носи чини овакве или онакве ствари).

3.3. Насупрот овом, ШТО учествује у категоризацији предмета као вањ-ских неправих објеката – у односу на говорно лице, на лице о коме се говори, или на нешто треће. Увек се ради о метафизичким предметима, који као непознати, неупоредиви, ништавни, неприхватљиви (несврсисходни) или нецеловити (*расѿоложеније к мени и народу црноѿорскоме*), не могу бити друкчије категорисани до као НЕОДРЕЂЕН предмет (“ментално „не-биће“, те и логички објекат”). О тој неодређености и овде сведоче одричне форме глагола мишљења и говора (в. т. 2.7), које у многим потврдама прати одрично *ни* (*ни НА ШТО /не личи/, ни ЗА ШТО /не служи/, ни У ШТО /не считава/*) или ограничавајуће *и* (*и У ШТО*; в. т. 2.6, 3.4):

¹⁷ Уп. у писмима РАДИ ЧЕГА и РАШТА, с друкчијим категоријалним вредностима: „РАДИ ЧЕГА мимо проче народе овај зли нароч нас прати [универзално непознат узрок и сврха]? РАШТА смо привикли робовати, РАШТА своје силе не познавамо? РАШТА неко слијепо задахнуће управља Славјанима, те се самовољно у туђе вериге вежу [непозната сврха представљених стања]?“

- *Најула ни на што друго не налице до на Најулу*, тако је њено мјестоположеније очаратељно, тако је Напула дивна!
- он више *свој живој не шчијава* ни у што и радије свагда овај губи но оно двоје
- *наше ѿијело без душе ни за што не служи*
- *да ја увјеритије од моје стирание да се ја ни у што ѿушијавајти нећу штио би њему неирјајино било*
- да нијесу они погани Ускоци посјекли кнеза њиова, *Цуце не би смјели* ни у што *рѣнујти*
- *нијти ћу се, сохрани Боже, ѿушијајти* и у што штио би њима ѿрошивно било
- *нијти ћу се* и у што *ѿушијајти штио би ѿрошивно било вољи нашеја високоја ѿокровијеља*
- *Чудо ми је ошкуд је ѿолика сумња код минисѿерсѿива да ја на што друго не ѿрошим ѿаре*
- зато га презирем како човјека који *није видио* у што се садржи срећа народа
- друго ништа власт которска не ради него да покоље Црногорце с околином бококоторском, *за што* [’у шта’] *не бих вјеровало да нијесам ѿе ѿрове* [?] *видио*.
- *видим Ваше драјоцјено расјоложеније к мени и народу црнојорскоме, за што ѿриносим Вашој Свјејлосѿи моју чувсѿивѿијељјејшу блајодарносѿи и молим все-вишњега творца да сохрани Ваше за свакога Србина драгоцјено здравље*

3.4. Потврде *ни на што*, *ни за што*, *ни у што* (уп. и *ни иза шта*) стоје у вези с оним што српска граматографија подводи под употребу заменица сложених „с везницима [речцама, морфемама] *и* и *ни* [...] у облицима уз које стоје предлози“ (Стевановић 1975: 301). Наиме, учи се да у конструкцијама типа *ни на штиа* (302), *ни са чим* (Пипер–Клајн 2014: 119) не учествује *ШТА, ЧЕГА, ЧИМ* или сл., већ одрично *НИШТА* (’на ништа’, ’са ничим’), а да предлози „разбијају ове заменице [*нишија, ишија, нико, никакав...*] на њихове саставне делове“ (Стевановић 1975: 302), или да се ту „предлог употребљава између одричне морфеме и основног дела одричне заменице“ (Пипер–Клајн 2014: 119).

Све досад изложено говори да су таква тумачења могућа само зато што садрже један битан превид: предмет или предметна област чије се постојање порекне (’ништа’ = ’ни једна ствар’, ’нико’ = ’ни једна особа’) ситуативно не постоји, те се као таква ствар (непостојећа у датом времену на одређеном месту) не може ни доводити у падежни однос. Дакле, онако како кажемо, ми и мислимо: *ни на шта* изражава ’ни на шта’, а не алогично ’на ништа’, *ни у каквом* изражава ’ни у каквом’ (не ’у никаквом’). Јер, ако бисмо казали у *никаквом односу*, тиме бисмо оцењивали однос *као* однос (рекли ’у лошем односу’), што је битно различито од негирања постојања односа (уп. „што се снажном мишицом не узмогне држати, оне све *треба* за ништа *сматрати*“). Да горе наведена тумачења нису утемељена на чињеницама језика, сведоче, поред осталог (т. 3.1), потврде типа *ни на што* у Његошевем идиолекту, према којима не постоји *НИШТО (постоји само *нишија*).

Поново се намеће закључак да је изразе типа *чеја, која, чему* и сл. погрешно посматрати као падеже од *штиа* (или *штио*) и *ко*. Треба их посматрати као посебне категоријалне изразе (в. т. 3.1) који одређене синтаксич-

ке функције испуњавају на основу вредности утврђених у „синтактичким“ (парадигматским, језичким) односима, зависним од принципа који налаже овакву или онакву деобу предметног света: однос *КО* („људско /биће/“) – *ШТА* („/не-људско/ биће“) једно је (то су „бића“ као субјекти), а односи типа *КОГА* („жив, активан објекат“) – *ШТА* („нежив, инактиван објекат“), *С КИМ* („друштво“) – *ЧИМ* („средство“) и сл. нешто су сасвим друго. Сходно томе, и спојеве типа *за шћа, у шћа, о шћа*; *у чему, на чему, о чему* и сл., треба посматрати као двочлане категоријалне јединице које изражавају спецификоване предметне релације и/или функције, за које се у актуелним околностима може питати (*за шћа?, у чему?, о чему?*), а могу се и ограничити или одрећи (*и за шћа, ни за шћа; и у чему, ни у чему*).

3.5. Ако бисмо однос *ШТА* – *ШТО* у Његошевом идиолекту још једном покушали свести на једну основну разлику, и ове потврде сведоче о примату категоријалне разлике „предмет као „живо“ ментално биће“ – „предмет као предмет, те и ментално „не-биће““. Овде испољени односи указују, уз то, и на могућност да се однос *ШТА* – *ШТО* изрази као разлика „предмет као ментално „биће“, те и логички субјекат“ – „предмет као ментално „не-биће“, те и логички објекат“. То, наравно, не представља сметњу да се оба израза нађу у основним синтактичким позицијама (субјекатској и објекатској) и другим предлогом назначеним функцијама, уз подразумеван услов да се предмет и даље посматра као предмет, овакав или онакав (а не као „циљ“, „средство“, „део нечега“ или сл.). Како год да их посматрамо, с вредносне или и с функционалне стране, намеће се однос ОДРЕЂЕНО – НЕОДРЕЂЕНО, који говори да је Његошево *ШТА*, иако знатно ређе, у сваком погледу „јаче“ од *ШТО*.

4. *ШТА* и *ШТО* у прагматички маркираним функцијама

4.1. Широка категоријална вредност израза *ШТО* у Његошевом идиолекту условљава да се категоријално-синтактички (или категоријално-прагматички) однос (1) ПРЕДМЕТ као ОБЈЕКАТ – УЗРОК, или (2) ЗБИВАЊЕ као ментални „предмет“ (логички СУБЈЕКАТ) – УЗРОК, не може назначити као разлика *ШТА* – *ШТО*: нпр. *ШТА њледаш? / ШТА (ме) њледаш! – ШТО (’зашто’) ме њледаш?; ШТА њричаш? / ШТА њричаш! – ШТО (’зашто’) њричаш?; ШТА си сћао! – ШТО (’зашто’) си сћао?; радим ШТА морам – радим ШТО (’зато што’) морам*. Кад не категорише објекат као предмет радње или говора (не користи се као упитно или „неодређено“ *шћа*), израз *ШТА* у исказима типа *шћа си сћао!, шћа њричаш!* само стање или збивање категорише као „предмет“, тј. унутрашње „биће“ (ментални субјекат, а не објекат). Као функционално спецификовано, такво *ШТА* (и такво „биће“) настаје у прагматичкој димензији, као израз афективне реакције (запрепашћење, негодовање, неверица, чуђење и сл.) на оно што смо чули, видели или на било који други начин осетили (уп. *Шћа ме њураш!*), где све што је интензивно доживљено бива аутоматски (на унутрашњем плану) опредмећено.

4.1.1. Како функцију категоризације предмета као предмета у Његошевом идиолекту има и *ШТО*, очекивано је да се у функцији категоризације

'радње / стања' као предмета код Његоша појави и „неодређено“ (мање афективно) *ШТО*, које бисмо ми, руковођени осећајем за однос *ШТА* — *ШТО* у сопственом идиолекту (и родном дијалекту), препознали као 'зашто' (уп. *радим ШТА морам — радим ШТО морам*).¹⁸ Такав је случај са *ШТО* у „Него *ШТО* ћемо дуљити раду: смири ово, а можеш лако“, које по аутоматизму тумачимо као узрочно 'зашто', док нам шири увиди у категоријални однос између Његошевог *ШТО* и *ЗАШТО* говоре да он за такве (сасвим непознате) узроке не би питао са *ШТО*, већ са *ЗАШТО* (в. т. 5), те и да *ШТО* у посматраном контексту не пита за узрок, већ „дуљење работе“ категорише као предмет, на сличан начин као *ШТА* у „а за њиову злу освету *ШТА* ћу ти дуље причати“. Контекст нам помаже да такво *ШТО* идентификујемо и у примеру „Ја ти се чудим *ШТО* /'шта' / збориш, јер не твориш као што збориш“, који се може узети као поуздан доказ да стања (или радње) код Његоша бивају опредмећена не само са *ШТА* већ и са *ШТО*.

4.1.2. Још поузданији доказ налазимо у једној Његошевој раној песми, где се показује да је такво *ШТА* и *ШТО* употребљиво и као средство стилске варијације у поетском језику, односно начин да се сугерише неједнак доживљај (в. 2.8), те и неједнака важност догађаја који се износе у узастопном следу. Само се тако може разумети смена *ШТА* и *ШТО* у потпуно истом контексту, у оквиру десетерачке наративне формуле којом се затвара једна и најављује друга епизода збивања о коме се приповеда:

- А *ШТО* *ћу ти лакардију дуљити*? // *Четира ти се оилен иодигнула* [...];
- А *ШТО* *ћу ти лакардију дуљити*? // *Искочише, ја ја ирескочише* [...];
- А *ШТА* *ћу ти лакардију дуљити*? // *Већ низ бегем ишоја оиискоше* [...]
- А *ШТО* *ћу ти лакардију дуљити*? // *Већ Брђани ишоја одвукоше* [...]
- А *ШТА* *ћу ти лакардију дуљити*? // *Окренуше с војском, ударише* [...]
- А *ШТА* *ћу ти лакардију дуљити*? // *Саломише силу и крајину* [...]

(„Пјесна за Влада и Мирчету“, *Лијек јарости иурске*, Цетиње, 1834).¹⁹

Дакле, израз *ШТО* у „А *ШТО* *ћу ти лакардију дуљити*“ не категорише узрок (не „значи“ 'зашто'), већ сам говор и садржај говора („лакрдije“) категорише као предмет-субјекат (у чисто логичком, не и синтаксичком смислу), тј. има исту функцију коју и *ШТА* у „А *ШТА* *ћу ти лакардију дуљити*“.

4.2. Горе представљено афективно *ШТА* учествује и у конструкцијама типа *ШТА их је!*, *ШТА је народа!*, *ШТА је дрва!* и сл., где долази као реакција на опажено мноштво или велику количину чега (жива бића, ствари, материја), тј. изразит квантитет ('колико много') категорише као својеврсни предмет

¹⁸ Та разлика, на такав начин, није могла бити изражавана у Његошевом идиолекту, а посебно не у данашњим црногорским говорима З-Р типа (уп. запажање да у Бјелопавлићима „исто је по облику и: *ишо* ['шта'] држйш ў рўку [...], и: *ишо* ['зашто'] ме гледѡш“, Ђупић 1977: 82).

¹⁹ Иста се формула бележи и у једној песми из Његошеве збирке народних песама: „А *ШТА* *ћу ти дуљит лакардију*: // погибоше тридест и четири; [...] // А *ШТО* *ћу ти дуљит лакардију*: // од пред подне до мрклог мрака // разагоне и сијеку Турке“ („Синови Обилића“, www.njegos.org/petrovics/ogledalo.htm).

(ментално „биће“). У појединим српским говорима то *ШТА* долази као изражајно маркирано *шџаја(р)* (нпр. *шџаја(р) је дрва!* у косавско-ресавском), али не и у З-Р с простора Црне Горе, где, судећи по Пешикановом запажању (1965: 151), доследно учествује *ШТА* (уп. у напмени: „Али само: *шџа џи је!* и сл.“; в. фус. 5).

Као паралела таквим конструкцијама стоје конструкције типа *ШТО веје!*, *ШТО луја!*, *ШТО је леј!* и сл., са *ШТО* које на читавом српском језичком простору категорише нарочит модалитет начина или квалитета, тј. има вредност ’како много’.

4.3. Иако се ради о наизглед необјашњивим и неповезаним чињеницама језика, однос између *ШТА* и *ШТО* у Његошевом идиолекту и ту разлику чини разумљивом. Наиме, оба израза су, примарно, могла доћи да тренутно одреде оно што је по себи непредметно (квантитет, квалитет, начин): (1) квантитет ’колико много’ се „осећа“, тј. интериоризује се (прати га жива ментална представа) као својеврсно „биће“, што је могло тражити категоријално *ШТА*, док се (2) начин или квалитет ’како много’ (уп. код Његоша „као што“ / „ко што“ и „како што“) не интериоризује — остаје ствар перцепције и несиковите оцене (ментално је „не-биће“), што је морало тражити категоријално *ШТО*.

Уз стање у Његошевом идиолекту, ови односи додатно указују на то да је разлика ПРЕДМЕТНО — НЕ-ПРЕДМЕТНО („биће“ — „небиће“) у српском језику изведена накнадно, на темељу првобитних аутоматских реакција на разлике у доживљају реалности и поимању (/ разумевању) предметног света. Јасно је, стога, да у основи односа *ШТА* — *ШТО* не стоји разлика „не-људско/биће“ — „небиће“, већ разлика „што се интериоризује као „биће“ — „што се не интериоризује, те је „не-биће“ или „небиће““. Иако редефинисан и привидно сасвим нестао, видимо да су трагови тог односа сачувани у конструкцијама типа *ШТА их је!* — *ШТО њрми!*, карактеристичним за читав српски језички простор, а у централним дијалектима српског језика и у односу „облика“ *НЕШТА* — *НЕШТО* (в. фус. 12), где се речцом *не-* изражава незнање или неупућеност (’не знам / не зна се *ШТА*’ — ’не знам / не зна се *ШТО*’), а не „неодређеност“ (уп. термин *неодређене заменице*, с нетачном импликацијом да су остале „одређене“).

5. Узрочно *ШТО* и *ЗАШТО*

Представљена вредност категоријалног *ШТО* у Његошевом идиолекту налаже да се као израз категоријално-синтаксичке разлике ОБЈЕКАТ — УЗРОК у одређеним контекстима (в. фус. 18) обавезно користи за узрок спецификована изражајна форма *ЗАШТО*, која подразумева разлику *ШТА* или *ШТО* („овакав“ или „онакав“ ПРЕДМЕТ мишљења / говора) — *ЗАШТО* (УЗРОК као „небиће у потпуности“, в. т. 5.4).

5.1. Као основни израз за узрок, Његошево *ЗАШТО* по правилу категорише непознат узрок, тј. користи се у питањима за непознат вањски узрок датих дешавања:

– *ко ја уби, и ЗАШТО, и ко је убијен?*

– *ЗАШТО, кад си мислио харайи Грахово, нијеси најиса мене да идеш с војском харайи моје људе*

– *Па и ЗАШТО би ја на њеја мрзио?*

5.2. Поред тога, Његошево узрочно *ЗАШТО* категорише и накнадно спознате узроке (користи се као 'зато што', 'јер', 'због кога', 'због тога што', 'због чега', 'ради чега'),²⁰ тј. узроке до којих субјекат свести дође накнадно и посредно, на основу логичке анализе посматраних односа (нпр. 'радња' : 'резултат' → 'узрок'):²¹

– *да ја лише чина и да му узму њечайи, ЗАШТО [‘зато што’, ‘због тога што’] је ѡресѡиуио ријеч свеја народа*

– *ја знам да и Ви сами не можеѡе ѡо вјеровайи, ЗАШТО [‘јер’, ‘зато што’] знаѡе да ја нијесам*

– *Ја веома сажалѡивам да нијесам знава ѡивоје намјереније, ЗАШТО [‘јер’, ‘ради чега?’] бих скуѡио неколико хиљадах Црноѡорациах да ѡе јуначки среѡем на своју ѡраницу*

– *људи лажу који ѡи кажу да се Ускоци моѡу с њиховоја очинѡива раселиѡи, ЗАШТО [‘јер’] докле ми ѡрајемо ѡрајаѡе и Ускоци*

– *ја знам да и Ви сами не можеѡе ѡо вјеровайи, ЗАШТО [‘јер’] знаѡе да ја нијесам*
– *не знам у којему је мјесецу ѡисано, ЗАШТО [‘јер’] у њем [писму] мјесеѡ није ѡѡѡављен*

– *Ово је ѡрави и једини узрок ЗАШТО [‘због кога’] Црноѡорци морају да ѡѡом мјером врајају (уп.: „ал’ томе је узрок ШТО нисам имао ништа новога и важнога саобштити Вам“, са ШТО које категорише непосредно знан узрок сопственог поступка, в. т. 5.3)*

– *А ШТО [‘зашто’] Црногорце називате хрсузима и хајдудима? Зар ЗАШТО [‘зато што’] дроне своју слободу и независимѡи и ШТО [‘зато што’] знаду уважавайи и свој закон ѡочиѡовайи?*

Овај последњи пример, где би се могло помишљати на стилски условљено варирање израза *ШТО* и *ЗАШТО*, показује, у ствари, да су оба та израза подложна тумачењу, тј. да у Његошевом идиолекту ни однос *ШТО* – *ЗАШТО* није фиксиран као граматички однос.

5.3. По свему судећи, сáмо *ШТО* (не и *ЗАШТО*) доследно долази у функцији категоризације непосредно познатих узрока личних поступака и унутрашњих стања, осећања, хтења или сл. (као 'зато што'):

– *Доиста се сѡицидѡм ШТО 12^а марѡа одѡварам на Ваше ми драѡо ѡисмо*

– *ѡиѡм више радујуѡи се ШТО ће Академија ѡжелану ѡељ достѡиѡи.*

²⁰ У писмима налазимо тек 5 потврда за предлог *збој*, и то у вези с *који* (због који/х/), *овај*, *онај* и *ѡај* (уп. „Ово [веровање да 'иза преноса жаба прео ма какве земље следују гладне године'] је узрок којијем су жабе заустављене да не иду преко Црнице“). Посебно је питање *зашто* предлог *збој* учествује само у изражавању овог типа узрока („узрок којијем“), тј. *зашто* се *збој* у посматраном идиолекту не везује за *чеја*, *чеса* или *која*.

²¹ М. Стевановић је такво *зашѡо* идентификовао (1934: 126) у кучкобратоножићкој грани источноцрногорских говора (и то „само у њој“), налазећи да ту „имамо [...] елипсу у каузалном везнику *зайѡ шѡо*“ (← *за ѡо шѡо*).

– Фала свијетиломе књазу [...] и Вама [...] што се, ако и каиџаг, сјетитије овога српскога крвавога криша.

– јошћ ми не да моје љрежалосно срце усџавити се мојијема сузама за мојијем оцем и благодјејом. Прво, што сам се лишио милосџи благодјејџељске, друго, што је народ изудио својега џасџира и одраниџеља

– ја џолико и не желим у ова смуџна времена џудијена ходиџи: једно, што ме је сџрах [...], а друго, што ја нијесам искусан у језицима [...], а сувише џога што сам млад џетџима истио како и џросвјешченијем

5.4. Наведени примери говоре да је, слично разлици ШТА – ШТО у предметној сфери, и не-предметна разлика ШТО – ЗАШТО заснована на вредном односу ОДРЕЂЕНО – НЕОДРЕЂЕНО, при чему члан ШТО у једном односу заузима позицију НЕОДРЕЂЕНО (ШТА – ШТО), а у другом позицију ОДРЕЂЕНО (ШТО – ЗАШТО). Ако се следе поменуте дистинкције постављане у антици (в. т. 2.6), намеће се закључак да је (1) разлика ШТА – ШТО у Његошевом идиолекту, као предметна, почивала на односу два модалитета „бића“ (“предмет као „живо“ ментално „биће“ – “предмет као предмет, те и ментално „не-биће“”); а (2) разлика ШТО – ЗАШТО, као не-предметна – на односу два модалитета „небића“ (“„небиће“ као унутрашњи, непосредно знан узрок” – “„небиће“ као вањски, потпуно непознат узрок, те и „небиће у потпуности“”). На другој страни, кад се ШТО посматра у изражајно-вредном односу са ШТА и ЗАШТО, показује се да је оно, као изражајно неспецификована (предметно-непредметна) категоријална јединица, у односу на оба та израза НЕОДРЕЂЕНО. Сви ти односи говоре да није могуће да је доследно предметно (категијално ОДРЕЂЕНО, те и неупоредиво „јаче“) ШТА могло настати у српском језику као „нови генитив“ од предметно-непредметног (категијално НЕОДРЕЂЕНОГ) ШТО (в. т. 6.1).

5.5. По свему судећи, многи српски говори су одавно, још пре Његошева времена, почели губити разлику између модалитета “„живо“ ментално биће” и “не-биће”, с чим је могла бити скопчана и постепена грамадикализација разлике ШТА (ПРЕДМЕТ као ментално „биће“ или „не-биће“) – ШТО (НЕ-ПРЕДМЕТНА категорија, „небиће“ у потпуности). Како смо видели, на првобитно уважавање те разлике указује однос између неодређеног НЕШТА и НЕШТО, као и разлика између прагматички маркираних исказа типа *шџа ме џледаш!*, *шџа је дрва!*, на једној, и *шџо џрми!*, *шџо је џросџ!*, на другој.

Ако је веровати налазима дијалектолога (в. фус. 5), који једногласно сведоче да је у црногорском делу З-Р говора у свим функцијама превладало *шџо* (*шџа* остало само у спојевима типа *нишџа* и *рашџа*, или и у исказима типа *шџа их је!*), тамо је развој категоријалних односа кренуо у сасвим друкчијем смеру. Сам по себи, тај налаз говори да су тамо за врло кратко време, од Његошева времена до данас (или за један век, уп. године објављивања дијалектолошких студија), нестале све дистинкције уочене у Његошевом идиолекту. Нестанак категоријалног *шџа* значи губљење првобитне разлике између два модалитета бића (ШТА “предмет као „живо“ ментално биће” – ШТО “предмет као предмет, ментално „не-биће“”), при чему уопштавање израза *шџо* (а не *шџа*) за тај домен истовремено значи и губљење могућности да се изрази категоријална разлика “биће” – “небиће” (уп. т. 1.4).

6. „Субјекатско-објекатско“ *ШТА* у *Горском вијенцу*

На основу овде представљених односа *ШТА* — *ШТО* и *ШТО* — *ЗАШТО* могуће је, поред осталог, испитивати ваљаност интервенција у издањима Његошевих дела, ограничавајући се, наравно, на замену „форме“ *шџа* у *шџо*, или обрнуто (в. т. 1.3). Осврнућемо се на последње критичко издање *Горској вијенца* (Маројевић 2005), где су три *шџа* из првог издања (1847) исправљена у *шџо*, с уверењем да је ту, услед „погрешног читања“ Његошевог рукописног *о*, начињена „штампарска грешка“. То „погрешно читање“ Његошевог рукописног *о* нађено је на укупно шест места, од тога трипут „у облику замјенице *шџо*“ (Маројевић 2005: 940), што су, уједно, и једини примери субјекатско-објекатског *шџа* у првом издању *Горској вијенца*.

6.1. Да би се разумео шири контекст, важно је знати да Маројевић прихвата у науци уврежено учење да је „форма“ *ШТА* настала у српском језику као „нови генитив“ према *ШТО* (уп. „*štã* (pierwotnie gen. sg. od *što*)“; СП: 302), „по аналогiji са именицама средњег рода прве врсте“. Управо је такво тумачење израза *шџа* дало основ да се све потврде субјекатско-објекатског *ШТА* у *Горском вијенцу* протумаче као „штампарске грешке“ (уп. т. 1.4), као и да се изведе закључак како Његошев језик у том (формално-функционалном) смислу одражава старију „фазу у развоју обликâ“ српског језика (Маројевић 2005: 441). У складу с таквим разумевањем „форме“ *шџа*, стоји и тврдња да „у Његошевом језику *шџа* и *шџо* нису двије замјенице, него комплексарни облици једне те исте лексичко-граматичке ријечи“ (445), односно да се „варијанта *шџа*“ у Његошевом идиолекту налази само „у синтаксичким позицијама генитива — у облицима *нишџа* [...], *рашџа* [...], *свашџа* [...], *којешџа* [...] и у предлошко-падежној вези око *шџа*“ (Маројевић 2005: 940–941).²²

6.2.1. У стиху „ШТА Леонид оће и Сцевола // кад Обилић стане на поприште?“ (233 стих) Маројевић у свом критичком издању *Горској вијенца* објекатско *шџа* „исправља“ у исто такво (објекатско) *шџо*. И заиста, ако се стих посматра изоловано и тумачи као питање за непознату ствар, однос између Његошевог *ШТА* и *ШТО* у писмима говори да би та исправка могла бити прихватљива. Међутим, како је то реторичко питање у чијем се одговору подразумева одрично *НИШТА* („ШТА Леонид оће и Сцевола // кад Обилић стане на поприште?“ — ’неће ништа (учинити)’ / ’ништа су у поређењу с Обилићем кад стане на поприште’), потврде издвојене у т. 2.5 говоре да Његош у таквим контекстима користи *ШТА* (а не *ШТО*), те и да ту није била начињена грешка. Целина изнесеног материјала говори да не стоји ни Маројевићева тврдња (2005: 941) да „Његошев и матерњи говор, и пјеснички језик карактерише варијанта *шџо* (осим ријечи *нишџа*, *рашџа*, *свашџа*, *којешџа* и израза око *шџа*)“, изнесена у оквиру аргументације те „исправке“. По свему судећи, закључке о стању у Његошевом матерњем говору Маројевић изводи на основу стања у савременим З-Р говорима с простора Црне Горе (в. фус. 5), а ваљало би их изводити само на основу стања

²² Посебан проблем је то што се и не поставља питање како се са „синтаксичком позицијом генитива“ може повезати *шџа* у *свашџа* или *којешџа*.

које одаје Његошева писана заоставштина (или и заоставштина његових савременика и саплеменика).

6.2.2. Маројевић сматра (2005: 941) да је у стиху „ШТА би било одучити трске // да не чине поклон пред орканом?“ (1107 стих) на месту субјекатског *ШТА* изворно стајало адвербијално *ШТО*, и то у „значењу начина ’како’“. Он, притом, превиђа да Његошево (и општесрпско) *ШТО* не изражава неутрално ’како’ (или ’какав’), већ експресивно ’како много’ (уп. т. 4.2), што је смисао који посматрани контекст никако не прихвата. Стога, ако се и прихвати могућност да је на том месту у рукопису стајало *ШТО*, контекст говори да би и то *ШТО* морало бити употребљено у функцији категоризације стања као „предмета“ (в. т. 4.1 и потврде у 4.1.1). Видели смо и да све потврде категоријалног *ШТА* у писмима (и не само у писмима, в. т. 4.1.2, фус. 25) говоре да би тако сликовито представљено (оживотворено) и зачудно стање ствари (’трске које „не чине поклон пред орканом“, не повијају се пред јаким ветром’) у Његошевом идиолекту морало бити категорисано са *ШТА* – као оживотворена представа, „живо ментално „биће““.

6.2.3. С групом примера из т. 4.1, те и с односом између Његошевог *ШТО* и *ЗАШТО* (т. 5), повезано је *ШТА* у стиху „Ема *ШТА* се друже с крвницима“ (1893), које Маројевић такође „исправља“ у *ШТО*, сад „у адвербијалном значењу узрока ’зашто’“ (в. Маројевић 2005: 940–941). У образложењу тога поступка, он, поред осталог, износи тврдњу да се „у Његошевом идиолекту“, као „и у савременом књижевном језику у значењу ’зашто’“ употребљава „варијанта *шћо*“ (Маројевић 2005: 941), чему се наши налазиprotиве (в. т. 5, посебно 5.1). Превиђа се и важност онога *ема*, које сугерише чуђење над оним што се у стиху саопштава, те и говори да посматрани категоријални израз није могао доћи „у значењу узрока“ (као питање за узрок), већ као одраз афективне реакције на дато стање ствари (’дружење с крвницима’), које као интензивно доживљено бива аутоматски (на унутрашњем плану) опредмећено (в. т. 4.1), те и категорисано са *ШТА* (као „живо ментално „биће““). Да није тога *ема* (*Ама*), које засигурно тражи његошевско (и општесрпско) *ШТА* (уп. примере наведене у т. 4.1), варирање *ШТА* и *ШТО* у наведеној наративној формули (т. 4.1.2) говори да би код Његоша ту заиста могло стајати и *ШТО*, али не „у адвербијалном значењу узрока ’зашто’“, већ такође у функцији категоризације збивања као предмета. Јер, како показују анализирани примери из писама, питање за непознат узрок (а узрок „дружења с крвницима“ мора бити непознат чак и оном ко у томе учествује), у Његошевом идиолекту тражи за узрок спецификован израз – *ЗАШТО* (в. т. 5.1), а не *ШТО* (в. т. 5.3). Стога, да се хтело поставити питање узрока, стих би, свакако, гласио **А зашћо се друже с крвницима*. Важно је приметити и то да се у наредним стиховима не одгонета узрок ’дружења с крвницима’, што би, да је посматрани стих узет као реторичко питање за узрок, морало уследити. Само ’дружење с крвницима’ узима се као предмет и у наредна два стиха, где је успостављен аналошки однос ’дружење (мешање) крвника’ – ’кување (мешање) различитих састојака чорбе’ („а у један кота да их свариш // не би им се чорба смијешала“), чиме је ’дружење с крвницима’ представљено сликовито, тј. оживотворено.

6.3. Важно је, најзад, пренети и то да прву (/ основну) вредност Његошевог *штиа* М. Стевановић дефинише (1983: *шта*) са „1. *узвично-ујиштина* именичка заменица : *штио*“, указујући тиме на прагматичку маркираност те јединице, условљену, свакако, „живом“ или оживотвореном представом предмета које она категорише. Међу примерима којима илуструје ту вредност Стевановић, поред осталог, наводи и стихове из *Горској вијенци* (*Штиа* Леонид оће и Сцевола // кад Обилић *стиане* на *појришиће*? и *Штиа* би било *одучићи* *тирске* // да не чине *поклон* *пред* *орканом*?).

7. Завршне напомене

7.1. Све изложено указује на то да је стање категоријалних односа у Његошевом идиолекту (или и оновременом родном му дијалекту) могло деловати као основни покретач за промишљање „бића“ и „не-бића“, које има важно место у свим његовим поетским остварењима. Да такву покретачку снагу може имати језик који у предметној сфери носи неграматикализоване односе типа његошевског *ШТА* – *ШТО* и *ЧЕСА* – *ЧЕГА*, указује српска народна пословица *Чеса није, ни име не има* (Даничић 1871: 12), где вредност овог *ЧЕСА* одаје стање категоријалних односа који, сами по себи, намећу потребу да се граница између конкурентних категоријалних израза (*ЧЕСА* – *ЧЕГА*, *ШТА* – *ЧЕСА*), а с њима и колебљива разлика „биће“ – „не-биће“, увек изнова поставља,²³ што је тек корак до стања кад почне и да се промишља.

У Његошевим писмима бележимо само једно *ЧЕСА* („лишити [народ] и онога о чему живи и БЕЗ ЧЕСА не може сушествовати“), а сасвим је мали број потврда и у поетским текстовима, где долази у конструкцијама с „није“ (уп. „није ништа“, „ништа је“ : „чеса није“) или „нема“ (уп. „нема шта“ : „чеса нејма“). Упркос малобројности потврда, садржај стихова с том формом – „ЧЕСА НИЈЕ ни цар јести не може; // ЧЕСА НИЈЕ, може ли се дати?“, или „Божја сила свашто смрвит може // и добити оно ЧЕСА НЕЈМА, // а људске су доста силе слабе // у незнању пробити путове // за изнаћи оно ЧЕСА НИЈЕ“ (*Лажни цар Шћейан Мали*) – сведочи не само о Његошевом промишљању „бића“ (‘оно што јест’) и „не-бића“ (‘оно чеса није’; в. фус. 13) већ и о његовом језичком „знању“ да такав контекст тражи *ЧЕСА*. То *чеса* је, по свему судећи, остало у дослуху са *ШТА* (в. Радић 2014: 202–204, 208–213) и *НИШТА* (в. т. 1.1, 2.6, 3.4), док је *ЧЕГА* градило вредност у односу на *ШТО*.²⁴

7.2. Илустративни су и стихови у којима учествује израз *ШТА*, редак у Његошевим поетским текстовима (уп. т. 6): пример „Да је са шта, не бих ни жалио, // но с никога и с никакве ствари“ (*Лажни цар Шћейан Мали*) може бити делеки одјек стања језика у коме је првобитна форма из које је про-

²³ Судећи по грађи коју доносе дијалектолошке монографије о говорима с простора Црне Горе (в. фус. 5), данас је генитивно *ЧЕСА* или уопштено (*ЧЕГА* је истиснуто из система), или везано за аблативну и посесивну (или аблативно-посесивну?) категоријалну вредност.

²⁴ Поред седам потврда за *чеса* (где је и *нечеса* и *којечеса*), у драмском тексту *Лажни цар Шћейан Мали* бележимо само једно *чеја*, у стиху „А *чега* се бојати имамо?“. Слично је у *Лучи микрокозма*, без иједног *чеја* и с две потврде *чеса* (*рад чеса* x 2), док се у *Горском вијенцу* бележи једно *чеса* („А с чеса се то мало свадисте?“) и два *чеја* („Нема тога ко с не боји *чега*, // да ничега ано свога хлада“).

изашло савремено српско *шѣа* (← *ča ← псл. *čь; о томе у Радић 2015: 230–233) категорисала „штаство ствари“ као чисто менталних „бића“;²⁵ тј. тичала се „штаства“ свих „ствари“ („људских“ и „не-људских“; уп. *нишѣа*к, Његошево *нишѣа-чојак*, *нишѣавило*, термин *шѣасѣво* у филозофији) и функционисала наредо с првобитним паром псл. сложеница *čso/*česo и *čьto. Те сложенице су, по свему судећи, биле усмерене на свет вањских „бића“, диференцираних на основу разлика које су у псл. језику носили деиктици *so и *to (о траговима те разлике у стсл. в. Радић 2014). Како је псл. *so као самостални деиктик нестало (функције му је у српском језику „преузело“ општепредметно *ово*; уп. окамењено *сь у *данас*, *јуѣрос*, *леѣос* – ’„овог“ дана, јутра, лета’), а *to опстало у неизмењеној форми (као неутрални члан општепредметне структуре *ово* || *оно* – *ѣо* вероватно и са неизмењеним функцијама; о томе у Радић 2010: 621–623; 2013а: 8, 21) – та је промена нужно водила редифинисању првобитних односа између *čso и *čьto. Уз пратеће фонетске промене (*čьto → *čto, *čso → *čso, а, уколико је опстало, и *čь → *ča), то је водило преосмишљењу њихове творбене структуре, нестанку једног израза, а тамо где је опстајао континуант псл. *čь – и успостављању нових вредносних (или и формалних) односа између *čto (→ *čt-o → *št-o → *шѣо*) и *ča (аналогијом према опозиту *čt-o у српском прешло у *čt-a → *št-a → *шѣа*).

7.3. Инвентар категоријалних јединица и њихови овде представљени односи говоре да је Његошевом идиолекту било својствено стање категоријалних односа које је, по свему судећи, непознато савременим српским дијалектима, укључујући и оне с простора Црне Горе, али и да се на основу тога стања може реконструисати језичка логика која је условила да се однос *шта* – *што* у многим дијалектима савременог српског језика граматикуализује као разлика „биће“ – „небиће“ (ПРЕДМЕТНО – НЕ-ПРЕДМЕТНО, ОДРЕЂЕНО – НЕОДРЕЂЕНО),²⁶ односно да у црногорском делу З-Р говора у последњем веку превлада израз *што* (нестане самостално *шта*). Подразумева се да би то стање могло бити користан водич и за све оне који би се потрудили да открију логику развоја категорија и категоријалних односа у словенским језицима као целини, који већином на месту српског *шѣа* и *шѣо* имају по један категоријални израз (в. Кондрашов 1986; СП: *čь): *so* или *čo* (← *čso) у западнословенским језицима (свим сем лужичкосрпског); *что*, *што* или *що* (← *čьto) у источнословенским; можда и *ča* (← *čь) у хрватском чакавском (ако су тачне теорије по којима тамо присутно *što* долази под утицајем „штокавштине“, тј. српског језика). Поред стања у Његошевом идиолекту, у обзир би се морало узимати и стање у старословенском, у коме је пар *чьso* – *чьto* функционисао на начин унеколико сличан оном на који функционише пар *шта* – *што* у Његошевом идиолекту.

²⁵ Илустративна је и потврда из другог поетског контекста („Ја сам душе твоје помрачене // зрака сјајна огња бесмртнога: // мноm се сјећаш шта си изгубио [...] // ја једина мраке проницавам // и допирем на небесна врата“, *Луча микрокозма*), која указује на то да се ментално „биће“ категорисано са *шѣа* није морало „чисто знати“, али се морало живом осећати.

²⁶ Уп. један такав покушај у Радић 2016 (387–389), предузет пре увида до којих се дошло у овом истраживању.

*

Однос *čbso* – *čbto* у старословенском (в. Радић 2014: 202–214) и овде представљен однос *ШТА* – *ШТО* у Његошевом идиолекту, недвосмислено говоре да су стсл. *čbso/česo* и *čbto*, и српско *ШТА* и *ШТО* јединице истог ранга, те и да је *шѡа* или *čbso* као вредносно (и функционално) „јаче“ јединице погрешно тумачити као „облике“ који су по пореклу и функцији подређени „заменицама“ *шѡо* или *čbto*. Подразумева се да таква питања траже широко заснован приступ, док ово наше истраживање говори да се она не могу ни решити ако се датом изразу приступа изоловано или само с формалне стране, без уважавања логике (и динамике) вредносних односа између свих категоријалних израза везаних за принципе „биће“ и/или „једно“ (в. т. 1.2, 1.6), на чију је темељну важност у науци одавно указивано.

Извори

<https://www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/ppnjegos-pisma.html>
<https://www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/njegos-lijek.html>
<https://www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/njegos-kamenstak.html>
<https://www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/njegos-kula.html>
<http://www.njegos.org/etrovics/ogledalo.htm>
http://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/gorski_vijenac.html
<https://www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/njegos-scepan.html>
https://www.rastko.rs/rastko-cg/umjetnost/njegos-luca_mikrokozma.html
<http://www.njegos.org/etrovics/njegdjela.html>
http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Stara_i_retka_knjiga/Zbirka_knjiga_Petra_II_Petrovica_Njegosa (сајтовима приступљено током пролећа и лета 2018)

Литература

Ворф 1979: Bendžamin Li Vorf, *Jezik, misao i stvarnost*, preveo sa engleskog Svetozar Sindelić, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
 Вујовић 1969: Лука Вујовић, Мрковићки дијалекат, *СДЗД*, XVIII, Београд, 74–400.
 Даничић 1871: *Poslovice*, na svijet izdao Gj. Daničić, Zagreb: u Štampariji Drag. Albrechta.
 Ивековић–Броз 1901: F. Iveković, Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*,²⁷ Zagreb: Štamparija Karla Albrechta.
 Јовановић 2005: Миодраг Јовановић, *Говор Пашићровића*, Подгорица: Универзитет Црне Горе.

²⁷ У питању је, у ствари, речник српског језика: темељ му је Вуков *Српски рјечник* („za temelj ovoj radnji postavljen je Srpski rječnik [...]. Већ 1852“, F. Iveković, *Predgovor*: III; уп. латиницом исписан наслов, што се код Хрвата и данас практикује при цитирању српских ћириличких извора), придодате су потврде нађене ексцерпцијом ауторских текстова Вука Караџића и Ђуре Даничића, примери из народних умотворина које су Вук и Даничић прикупили а нису укључене у одреднице, те и покоја тамо нађена а у *Српском рјечнику* не-издвојена реч (уп. „Gradeći rječnik od samih Vukovih i Daničićevih književnih djela mislio sam, rječnik će i ovako biti dosta obilat a neće biti natrunjen kojekakvim riječima i rečenicama, u valjanost kojih može se sumnjati“, *Predgovor*: IV, снац. J. P.).

- Караџић 1818: Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Беч: gedruckt bei den p. p. Armeniern.
- Караџић 1852: Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Беч: у Штампарији Јерменскога наместира.
- Кондрашов 1986: Н. А. Кондрашов, *Славјанские языки*, Москва: Просвещение.
- Маројевић 2005: Радмило Маројевић, *Текстологија Горског вијенца*, у: Петар II Петровић Његош, *Горски вијенци, Кријичко издање. Текстологија* (редакција и коментари Радмило Маројевић), Подгорица: ЦИД, 227–1000.
- Меје 1965: Antoan Meje, *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika*, preveo s francuskog Borislav Drenovac, Beograd: Naučna knjiga.
- Меј. – Aristotel, *Metafizika*, Zagreb: Globus, 1988 (predgovor Ante Pažanin, prevod Tomislav Ladan); Beograd: Paideia, 2007 (prevod, komentari i napomene Slobodan U. Blagojević).
- Милетић 1940: Бранко Милетић, Црмнички говор, *СДЗД*, IX, Београд, 209–663.
- Младеновић 1973: Александар Младеновић, Непознат Његошев рукописни фрагмент из „Пустивака цетињског“, *Јужнословенски филолоџ*, XXX, Београд, 455–467.
- Николић 2001: Видан Николић, *Моравички и јорњосијуденички говори*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Пешикан 1965: Митар Пешикан, Староцрногорски средњокатунски и љешански говори, *СДЗД*, XV, Београд, 1–294.
- Пипер–Клајн 2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамаџика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Радић 2010: Јованка Радић, *Који, неки... овај...* – придевске или именичке заменице?, *Српски језик*, XV, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 609–627.
- Радић 2011а: Јованка Радић, Заменице *шџа* и *шџо* у српском језику (на језичком материјалу из романа *Дервиш и смрт* Меше Селимовића), у: *Меша Селимовић и Скендер Куленовић у српском језику и књижевности*, ур. Ранко Поповић, Бања Лука: АНУРС, Филолошки факултет Бања Лука; Источно Сарајево: Филозофски факултет Пале, 119–135.
- Радић 2011б: Јованка Радић, Заменице *шџа* и *шџо* у „Граматици црногорског језика“ и у језику Црногораца, *Окџоих*, I/1–2, Подгорица, 97–107.
- Радић 2013а: Јованка Радић, Заменички систем – основа језика и говора (теоријско-методолошки приступ), *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику*, LVI/1, Нови Сад, 7–24.
- Радић 2013б: Јованка Радић, Тројство као унапред задат модел организације језика, у: *Српска џеологија данас 2012*, прир. Радомир Поповић, Београд: Институт за теолошка истраживања Православног богословског факултета, 631–642.
- Радић 2014: Јованка Радић, О еквиваленцији старословенског *чџо* љ *чџо* и српског *шџа* љ *шџо*, у: *Светиџи Ђирило и Мејодије и словенско џисано наслеђе (863–2013)*, ур. Јованка Радић, Виктор Савић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 199–216.
- Радић 2015: Јованка Радић, Категоријалне речи *шџа* и *шџо* у текстовима Вука С. Караџића (онтолошки или логичкојезички приступ), у: *Вук Сџефановић Караџић (1787–1864–2014)*, ур. Нада Милошевић-Ђорђевић, Београд: САНУ, 229–244.

- Радић 2016: Јованка Радић, Категоријалне речи *шта* и *што* у језику Бранка Ђо-пића, у: *Ђојићево стољеће: зборник радова њоводим стојодишњице рођења*, ур. Љубомир Зуковић, Бања Лука: АНУРС, 385–402.
- Радић 2017: Јованка Радић, Шта лична имена говоре о разлици "мушко – женско", роду и структурној организацији језика, *Ономајолошки йрилози*, XXIV, Београд, 19–44.
- Рончевић 1937: Никола Рончевић, Што и шта, *Наш језик*, V/5–6, Београд, 135–151. *Софисти* – Platon, *Kratil*; *Teetet*; *Sofist*; *Državnik* (preveli sa starogrčkog jezika Dinko Štambuk, Milivoj Sironić, Veljko Gortan), Београд: Plato, 2000, 207–283.
- СП – *Słownik prasłowiański*, Tom II, Wrocław: Polska Akademia Nauk, 1976.
- Стевановић 1934: Михаило Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, *Јужно-словенски филолој*, XIII, Београд, 1–129.
- Стевановић 1975: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрвајски језик*, књ. I, Београд: Научна књига.
- Стевановић 1983: Михаило Стевановић и сарадници, *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, Београд: САНУ и др.; Титоград: ЦАНУ; Цетиње: Обод.
- СТИЈОВИЋ 2007: Рада Стијовић, Говор Горњих Васојевића, *СДЗД*, LIV, Београд, 1–323.
- СТИЈОВИЋ 1992: Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим њесничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- ТЈАПКО 2012: Галина Тјапко, Речи *што* и *шта* у светлу функционалне и педагошке граматике, *Научни сасјанак славистија у Вукове дане*, 41/1, Београд: МСЦ, 113–123.
- ЂУПИЋ 1977: Драго Ђупић, Говор Бјелопавлића, *СДЗД*, XXIII, Београд, 1–226.
- ШВЕДОВА 1998: Н. Ю. Шведова, *Местоимение и смысл: класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства*, Москва: РАН.

Jovanka J. Radić

Categorial Expressions *šta*, *što* and *zašto* in the Language of Petar II Petrović Njegoš (the modalities of "being" and "non-being" in Njegoš's idiolect)

Summary

The words such as *КО* "human being", *шта* "/non-human/ being", *ГДЕ* "a place in space" (the so-called interrogative / interrogative relative pronouns) are analyzed as the expressions of the categories of thought in the Serbian language. The paper presents an analysis of the relationship among the objective categorial expressions *шта* and *што*, the causal (non-objective) *што* and *зашто*, and it also mentions the genitive forms *ЋЕСА* and *ЋЕГА* in the language of Petar II Petrović Njegoš. Unlike the idiolects (and dialects) in which *шта* categorizes everything "that is" (was and will be) and everything that can be a subject of thought and speech (all "non-human" physical and all mental "beings", everything that can be referred to as "this", or "that"), and *што* categorizes everything that is not categorized by *шта*, Njegoš's *шта* and *што* share the objective sphere of thinking, and imply (non-grammaticalized) distinctions that may be subject to interpretation. The paper seeks to identify these distinctions; the approach implies the identification of the modalities of "being"

and "non-being" in the Serbian linguistic consciousness. As the distinction is particularly vacillating, these modalities are discovered in the deepest layer using a specific analysis of the contexts involving the observed categorial expressions.

As far as the categorization of objects is concerned, in Njegoš's idiolect, the term *šTA* is a reaction to "living" mental "beings" (what is "known clearly", what is embodied in an animate idea), whereas *šTO* is a reaction to everything that is not accompanied with this impression (what is "not known clearly" or is not underlain by an animate idea). In other words, *šTA* categorizes "an object as a living mental "being"", whereas *šTO* categorizes "an object as an object", including the mental "non-being". The corpus of examples presented in the paper indicate the existence of an intralingual mechanism according to which any "inanimate knowledge" (the knowledge of objects acquired either spontaneously or through learning and the knowledge of objects entirely unknown/undefined) is categorized as "ignorance", i.e. everything that is "known" but is not "known clearly" and is not perceived as a mental "being" (is not underlain by an animate idea) is categorized as "non-being". Judging by Njegoš's idiolect, where *šTA* is at least ten times less common than *šTO* (in Njegoš's *Selected Letters* there are 30 instances of *šTA*, as opposed to 355 instances of *šTO*), it seems that the major part of our knowledge consists of objects that are "not known clearly" and are not perceived as animate mental beings.

It turns out that the objective distinction *šTA* – *šTO* and the non-objective distinction *šTO* – *ZAŠTO* can be reduced to the *DEFINED* – *UNDEFINED* relation. In the *šTO* – *ZAŠTO* relation, the *šTO* member expresses what is mentally *DEFINED* ("non-being" as an internal cause known in an un-mediated manner"), whereas *ZAŠTO* expresses what is *UNDEFINED* in every aspect ("non-being" as an external, entirely unknown cause"). Following the distinctions established in classical antiquity (by Plato and Aristotle), the conclusion is reached that in Njegoš's idiolect, the distinction *šTA* – *šTO* rests on the relationship between two modalities of "being" as a subject of thought and speech, and the distinction *šTO* – *ZAŠTO* rests on the relationship between two modalities of "non-being".

The evidence that in Njegoš's idiolect, *šTA* – *šTO* are units that belong to the same rank, where *šTA* is "stronger" than *šTO* in terms of value and function, challenges the widespread belief that *šTA* was introduced in the Serbian language as the original genitive form of *šTO*. Among other things, the paper draws attention to the fact that the *šTA* – *šTO* relation, as reflected in Njegoš's idiolect, and the *čBSO* || *ČESO* – *čBTO* relation, as reflected in the *Codex Marianus*, open the path to the reconstruction of the linguistic logic underlying the process of the transformation of three Palaeo-Slavic expressions (*čb, *čbso and *čbto) into two Serbian terms (*šta* and *što*), whereas in most Slavic language only one expression has remained.

Key words: Serbian language, idiolekt, Peter II Petrović Njegoš, cognitive studies, categories of thought, cryptotypes, categorial expressions (pronouns) *šta*, *što*, *zašto* and *česa*.